

Kentsel Mekânların Aynılaşması: Midyat Örneği

Uniformification of Urban Spaces: The Midyat Case

Berna DİKÇINAR SEL,¹ Ayfer YAZGAN GÜL¹

Günümüzde kentsel mekânlar, üretim, dolaşım ve tüketim ilişkilerine konu olan bir meta haline gelmiştir. Küreselleşme, kentsel mekânların metalaşmasını uluslararası bir ölçeğe taşıırken, kentler de gerek yerel gerekse küresel sermayenin yatırımlarının yöneldiği alanlar olmuştur. Bu süreçte farklı coğrafyalardaki ülkelerde, kentler birbirleri ile yarışırken, kentsel mekânlar giderek daha fazla birbirine benzemeye başlamışlardır. Küresel rekabet dışında kalan kentler de bu değişimden etkilenmekte, kendi coğrafya ve kültürlerinden farklı bir şekilde örnek aldıkları kentlerle benzeşme ve aynılaşma sürecine girmektedirler. “Midyat” dini ve etnik farklılıklarıyla çok kültürlü bir yapıya sahiptir ve bu nedenle “dinler ve diller şehri” olarak adlandırılmaktadır. 1980’li yıllarla birlikte yörede yaşanan terör ve beraberindeki göç yerleşmenin toplumsal yapısını önemli ölçüde değiştirmiştir. Midyat’ın önemli kültürel ve toplumsal aktörü olan Süryaniler ve Yezidiler bölgeyi terk ederken, onlardan boşalan yerlere terör olaylarının yoğun olduğu yerleşmelerden gelen veya zorunlu göçe tabii tutulan Kürtler yerleşmişlerdir. Midyat’ın değişen nüfus yapısı kentin mekânsal özelliklerinin de farklılaşmasına yol açmıştır. Kentin kültürel çeşitliliğinin izlerini barındıran mekânları, bugün yerini büyük kentlerdeki yapılaşmaya benzeyen mekânlara terk etmeye başlamış, kent diğer kentlerle aynılaşma sürecine girmiştir. Bu makalede, Türkiye’deki kentlerin yaşamakta olduğu aynılaşma süreci Midyat örneğinde değerlendirilmektedir.

Anahtar sözcükler: Aynılaşma-tek tipleşme; göç; kentleşme; kültür-kimlik; planlama.

¹Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul.

Urban spaces today have become commodities in production, circulation and consumption. While globalization accentuates the commodification of urban spaces on an international scale, cities, on the other hand, have become areas where investments of both local and global capital concentrate. In this process, cities in countries located in different geographies compete with one another, and urban spaces are becoming much more alike. Even cities that have fallen outside global competition are influenced by this transformation, as they go through the processes of assimilation and uniformification in their wish to resemble cities in a geography and with a culture other than their own. Midyat is a city with a multi-cultural structure containing religious and ethnic diversities, and thus it is referred to as the “city of faiths and tongues”. Since the 1980s, the terror acts in the region and the migration that followed have greatly affected the social structure of the settlement. As Assyrians and Yazidis, important cultural and social contributors in Midyat, left the region, Kurds fleeing from settlements disturbed by the acts of terrorism or who were part of the mandatory migration settled in the vacated areas. The changing population structure of Midyat has also altered the spatial characteristics of the city. Urban spaces containing the traces of the cultural diversity of the city are being replaced by structures resembling the building developments in large cities, and the city has been undergoing a process of uniformification with other cities. This article evaluates the process of uniformification experienced in Turkish cities through the example of the Midyat case.

Key words: Assimilation-uniformification; migration; urbanization; culture-identity; planning.

¹Department of City and Regional Planning, Yıldız Technical University, Faculty of Architecture, Istanbul, Turkey.

MEGARON 2009;4(2):79-89

Başvuru tarihi: 25 Mayıs 2009 (Article arrival date: May 25, 2009) - Kabul tarihi: 14 Eylül 2009 (Accepted for publication: September 14, 2009)

İletişim (Correspondence): Berna Dikçınar Sel. e-posta (e-mail): bernasel@gmail.com, ayfer63@gmail.com

© 2009 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2009 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Giriş

Günümüzde kent mekanı yalnızca üretim, dolaşım ve tüketim ilişkilerinin örgütlendiği yer olmanın ötesinde bir anlam kazanmış, mekanın kendisi de üretim, dolaşım ve tüketim ilişkilerine konu olan bir meta haline gelmiştir. Küreselleşme ile birlikte kentsel mekanın metalaşması uluslararası ölçeğe taşınmıştır. Böylelikle kentler gerek yerel gerekse küresel sermayenin yatırımlarına konu olmaktadır. Bu bağlamda, sermaye ve kentler açısından iki yönlü bir süreç söz konusudur; sermaye yatırımları için uygun altyapılara sahip kentleri ararken, kentler de yatırımları çekebilmek amacıyla mekanlarını sermayenin beğeni ve talepleri doğrultusunda değiştirmeye çalışmaktadır. Bu süreçle birlikte dünyanın farklı ülkelerinde veya ülkelerin farklı coğrafyalarındaki kentler ve/veya kentsel mekanlar giderek daha fazla birbirine benzemeye, başka bir deyişle de aynı özelliklere sahip mekanlar birbirini tekrar etmeye başlamıştır. Küreselleşme süreci ve bu süreçte yarışan kentler açısından küresel rekabete konu olan kentler ve mekanları bağlamında bu durum çok yoğun ölçüde yaşanmaktadır.^[1] Ancak incelenmesi gereken ve bu makalenin de konusu olan, küresel rekabet kapsamı dışında olan kentler açısından kentlerin giderek birbirine benzemesi ve hatta aynışması durumudur.

Bu yazıda, Türkiye'deki kentlerin özellikle küçük ölçekli kentlerin giderek daha yoğun şekilde maruz kaldığı aynışma süreci Mardin iline bağlı Midyat ilçesi özelinde değerlendirilecektir. Çalışmada öncelikle, Türkiye'deki küreselleşme ve bu bağlamda kentleşme süreçleri irdelenmiş, bununla bağlantılı olarak göç olgusu ve paralelinde kültür, kent kültürü ve kentin kültürü kavramları incelenmiştir. Tüm bu irdelenen süreçler kapsamında ülkemizdeki planlama sistematığı ve uygulamaları tartışılırken her bir konu Midyat yerleşmesi özelinde ele alınmıştır. Sonuç bölümü ise Midyat özelinden yola çıkılarak tartışılan "kentsel mekanların aynışması" sorunsalının genelleştirilen sonuçlarını içermektedir.

Kentleşme Süreci

Kentleşme genel olarak nüfusun belli bir yoğunluğun ve büyüklüğün üstündeki yerleşmelerde toplanması olarak ele alındığında, ülkemizdeki kentleşme bu süreci hızlandıran ve yönlendiren bir olgu olan göç ile birlikte ele alınmaktadır. Göç özellikle 1950'li yılların başından bu yana ülkemizde kentleşmenin temel belirleyicilerin başında gelmektedir.

Nüfusun kentsel yerleşmelerde yoğunlaşması süreci tarihsel olarak incelenirken bu süreci ekonomik, toplumsal ve siyasal yapıların farklılaşması ile dönemlendirmek olasıdır. Ülkemizdeki kentleşme süreci üzerine

çalışan araştırmacılar bu dönemlendirmeyi yaparken farklı kuramsal yaklaşımlardan yararlanmakla birlikte cumhuriyetin ilanı, 1950 yılında II. Dünya Savaşı sonrasında ve 1980 yılında askeri müdahale ile değişen ekonomik ve siyasal yapıyı süreçlerin dönemlendirilmesinin temel değişkenleri olarak ele almaktadırlar. Bu dönemler her ne kadar ülkemize özgü gibi görünse de, tüm dünyada yaşanan değişim ve dönüşümlerin yansıması olarak tanımlanmaktadır.

Değişen ekonomik ve siyasal yapılar kent mekanlarını oluşturan dinamikleri değiştirmekte, bu da farklı mekansal özellikleri beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda kentsel mekanları oluşturan kentsel ve kentüstü yapılar, süreçler söz konusudur.

Ülkemizdeki kentleşme sürecinin yoğun olarak yaşanmaya başladığı yıllar 1950'li yıllardır. Bilindiği gibi tarımsal üretimin artırılması ve tarım sektörünün geliştirilmesi yönünde ülke dışından alınan yardımlarla, tarımda yaşanan makineleşme ve beraberinde yaşanan göç hızlı bir kentleşme sürecini başlatmıştır. Ancak kentsel mekanların aynışması süreci açısından, 1980 sonrasındaki ekonomik, siyasal ve beraberinde de toplumsal yapıdaki değişimler büyük önem taşımaktadır.

1980 yılı başında "24 Ocak kararları" ile ülkenin ekonomik yapılanmasında temel bir değişim süreci başlamıştır. Alınan bu kararlar ile birlikte ithal ikameci sanayileşme stratejisinden ihracatın teşvik edildiği bir kalkınma stratejisine geçilmiştir. Bu sanayi sektöründe yoğunlaşan büyük sermayenin bu güne kadar sahip olduğu güvenli ortamın değişmesi anlamındadır. Bu bağlamda büyük sermaye varlığını sürdürmek amacıyla sanayi dışındaki sektörlerde yatırım yapma çabasına girmiştir. Başka bir deyişle sermaye birikim süreçlerinin birinci çevrimiyle ikinci çevrimi¹ arasındaki ilişki radikal bir biçimde yeniden tanımlanmıştır.

Sermaye birikiminin çevrimleri arasındaki dengenin yeniden tanımlanmasının en önemli sonuçlarından birisi büyük kentlerin, özel ve devlet yatırımlarının giderek artan biçimde ana hedefi haline gelmesidir. Bu süreci hızlandıran ve geliştiren araç ise; merkezi hükümetin elinde olan planlama ve imara yönelik yetkilerin 1980 sonrasında yerel yönetimlere devredilmesidir.

¹ Harvey'e göre, kapitalistler arasındaki kaçınılmaz rekabet bir aşırı birikim bunalımına neden olmaktadır. Aşırı birikim sorunu birinci çevrimde, biriken sermayenin talep doygunluğu nedeniyle yatırıma dönüştürülemezden doğmaktadır. Yatırımların birincil döngüden ikinci çevrime kaydırılması yoluyla kapitalizm aşırı-birikim sorununu geçici olarak aşabilmektedir. Bu durum sermayenin dikkate değer bir bölümünün yapıyı çevreye yönlendirilmesi anlamına gelmektedir. Bu nedenle yapıyı çevreye yapılan yatırımlar, bunalım dönemlerinde kapitalist ekonomide istikrarı sağlamanın yolu olarak görülmektedir.^[2]

Bu yasal değişim ile birlikte, kentler merkezi yönetimin aktardığı kaynakların yerel yönetimler aracılığıyla yatırıma dönüştüğü odaklar haline getirilmiştir. Bu yatırımlar özel sektör tarafından gerek ihaleler aracılığı ile gerekse doğrudan gerçekleştirilmekte ve bu şekilde özel sektörün yapıları çevredeki varlığı güçlenmektedir.^[2]

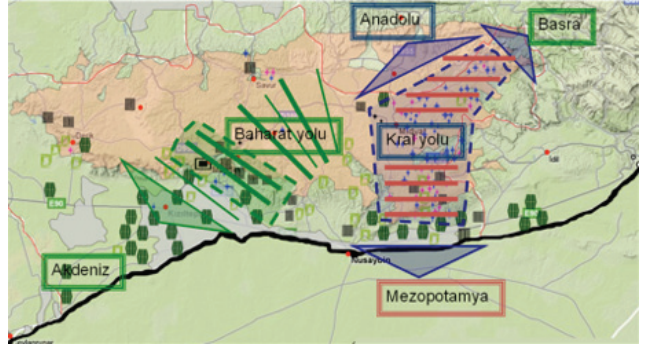
Büyük kentlerde çok daha güçlü ve yoğun yaşanan bu gelişmeleri küreselleşme süreci daha da hızlandırmış ve devreye çok uluslu şirketler de girmiştir. Bu gelişmelerle birlikte kentsel fonksiyon alanlarının yer seçim kararları ve yapılaşma süreçlerinin belirleyicisi sermaye ve onun tercihleri olmuştur. Örneğin ülkemizde kentsel mekana ve kent yaşamına çok yakın zamanda dahil olan Alish Veriş Merkezleri (AVM) hem yer seçim kararlarıyla kentlerin makroformlarında belirleyici olmuşlar, hem de kent sosyal hayatının vazgeçilmez tüketim alanları arasına girmişlerdir. Yine bu dönemde büyük kentler gökdelenlerle tanışmış, bu yüksek yapılar -yabancı ülkelerdeki benzerleri gibi- iş ve finans merkezlerinin simgesi olarak mekandaki yerlerini almışlardır.

Ülke ekonomik yapısında meydana gelen değişimler toplumsal yapıya da yansımış, yeni ekonomik yapılanmaya paralel oluşan yeni sınıfsal yapı özellikle konut alanlarına yönelik farklı tercihleri ile kent mekanını etkiler hale gelmişlerdir. 1980 öncesi dönemde yasal olmayan konut alanlarının gelişimi gecekondu mahalleleri şeklinde, yasal konut alanlarının gelişimi ise küçük ölçekli sermayenin yap-sat sistemiyle şekillenirken, bu dönemde yeni orta sınıfın konut alanı tercihleri ve büyük sermayenin kente yönelişi yeni konut alanlarının gelişimini ve kenti biçimlendirmektedir.

Orta ve orta-üst gelir grubuna yönelik üretilen kapalı ve lüks konut alanları dışındaki konut alanları üretimi ise 1980 öncesinde olageldiği gibi daha küçük ölçekli şirketler tarafından tek yapı ölçeğindeki apartmanlar veya yasadışı yapılaşmalar şeklinde sürmektedir. Bu tür konut alanları açısından en önemli farklılık ise yasadışı gelişmiş alanlara yönelik olarak başlatılan dönüşüm projeleridir. Bu projeler aracılığıyla yasadışı gelişmiş alanlar içerisinde rantın yüksek olduğu bölgeler büyük sermayenin yatırımları ile yeniden üretilme sürecine girmektedir.

Midyat ve Kentleşme Süreci

Midyat Mardin'in kuzeydoğusunda, tarihte bilinen en eski uygarlık merkezlerini barındıran, Mezopotamya bölgesinin kuzeyinde çok önemli kültürlerin, dillerin ve dinlerin kesiştiği bir coğrafyada kurulmuştur. Midyat Mezopotamya olarak adlandırılan bölgenin kuzey sınırını oluşturan Tur-Abdin Bölgesi içerisinde kalmaktadır (Şekil 1). Tur-Abdin bölgesi 5000 yıllık tarihleri olan Süryani² olarak adlandırılan etnik kültür için

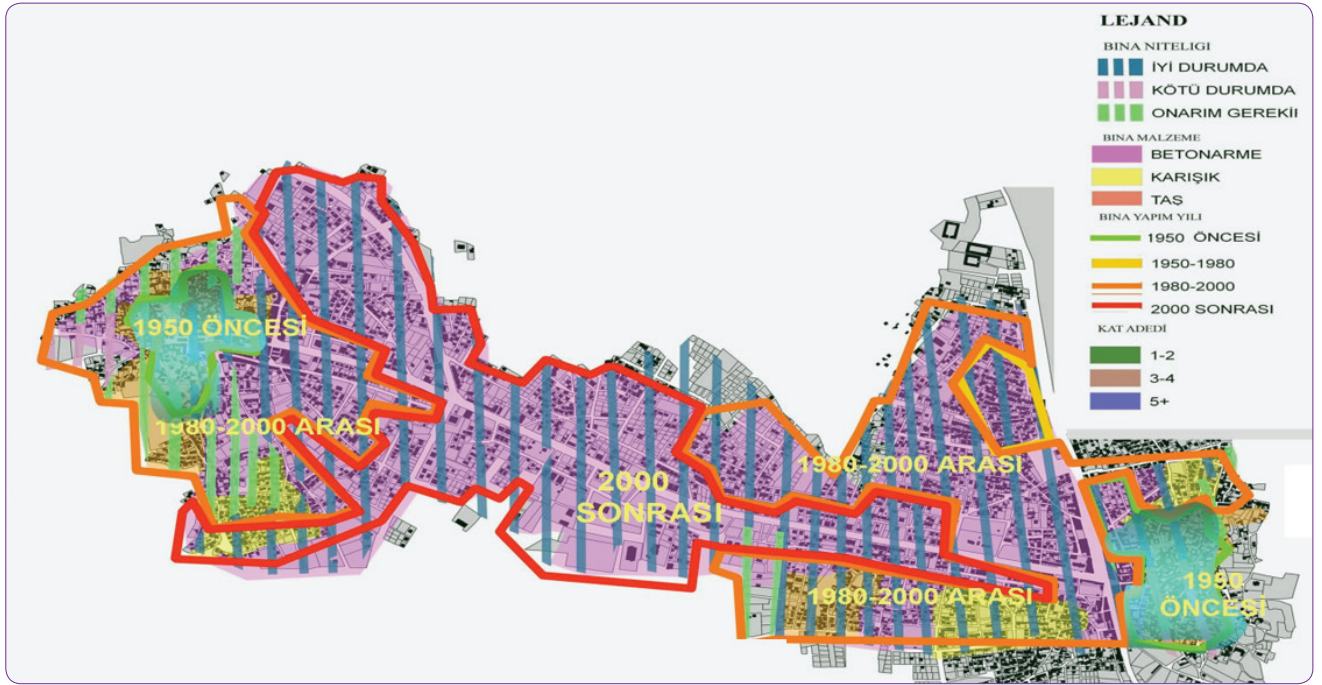
Şekil 1. Mezopotamya, Tur-Abdin. Midyat.^[3]

Yahudiler'in Kudüs'ü kadar önemlidir. Süryanilerin Midyat'taki geçmişi M.Ö. 1367-800 yılları arasında hüküm sürmüş Asurlular'a dayanmaktadır. Midyat Süryanilerin yanı sıra, Ermeniler gibi diğer Hristiyan etnik grupların, Müslümanların ve Yezidiler'in bir arada bulunduğu çok toplumlu, çok dinli ve çok kültürlü bir yapıya sahiptir. Osmanlı İmparatorluğu egemenliği altına girdiği 16. yüzyıldaki nüfus yapısı incelendiğinde; Midyat nüfusunun %62'sini Hristiyanların (Süryani, Ermeni, Protestan), %27'sini Müslümanların, %5'lik bir oranını da Yahudilerin oluşturduğu görülmektedir. 19. yüzyıla gelindiğinde ise Hristiyan nüfusun %18'e gerilediği, Müslümanların ise %80'e yükseldiğinin belirtildiği kaynaklarda, %2'lik oranla Yezidi nüfusa rastlanmaktadır.^[3]

1890 yılında belediye teşkilatı kurulan Midyat, 1927 yılında da Mardin'e bağlanmıştır. 1930 yılında ise bir Süryani yerleşmesi olan Midyat ile bir Arap yerleşmesi olan Estel, tek bir belediye teşkilatı altında birleştirilmiştir. Bugün Midyat, Mardin iline bağlı, merkez nüfusu 56669, toplam nüfusu 128085 kişi olan bir ilçedir. Ekonomisi tarım ve hizmetler sektörüne dayanan kentte eski önemini yitirmiş olmakla birlikte taş işçiliği ve telkari³ sanatı öne çıkmaktadır. Çok toplumlu, çok kültürlü bir yapıya sahip olan Midyat'ın bu özelliği günümüzde de devam etmektedir. 2007 yılında %3 örnekleme ile yapılan hane halkı anket sonuçlarına göre Midyat merkezde yaşayan nüfusun %40.6'sı Arap, %50.9'u Kürt, %3.8'i Süryani ve %4.7'si Türk olarak kendisini tanımlamaktadır.^[3] Geçmişten günümüze devam eden

² Süryani kelimesi daha çok Hristiyanlığa geçen ve yukarı Mezopotamya'da yaşayan halk için kullanılır. Irak ve İran'da "Asur" Suriye ve Türkiye'de "Süryani" adı kullanılmaktadır. Süryani toplumu ve Süryani kültürü Midyat ilçe merkezinin Midyat tarafındaki yerleşmenin kurulmasında, gelişmesinde sosyal ve fiziksel anlamda şekillenmesindeki en etkili motiflerden biri olmuştur.^[4]

³ Telkari: İnce tel haline dökülen gümüşün bükülmesiyle oluşturulan küçük motiflerin bir araya getirilmesi olarak tanınır. Tümüyle el işçiliğine dayalı bir sanattır. [http://www.tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=telkari&ayn=tam]

Şekil 2. Midyat kentsel gelişim dönemleri ve yapıların fiziksel özellikleri.^[3]

bu toplumsal yapı sayesinde Midyat “dinler ve diller kenti” olarak anılmaktadır.

Kentin fizik mekanının bu toplumsal yapıyı yansıtan özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Yerleşmedeki mekansal örüntünün temelini, 19. yüzyıla ait yapıların yoğunlukta olduğu iki mahalle oluşturmaktadır: iki ayrı yerleşmenin, çekirdeklerini oluşturan. Estel ve Midyat mahallelerinin kuruluşu Osmanlı İmparatorluğu öncesine dayanmaktadır. Midyat bir Süryani yerleşmesi olarak bugünkü kentin doğusundaki tepede, Estel ise bir Arap yerleşmesi olarak Midyat’ın yaklaşık 3 km batısındaki bir diğer tepede kurulmuştur (Şekil 2). Her iki mahallede de yöreye özgü, kolay işlenebilen kalker taşının kullanıldığı 2-3 katlı, avlulu, çatısız yapılar bulunmaktadır. Bu yapılar organik sokak dokusu ve özgün mimarisiyle Midyat’ın kimliğini tanımlayan en önemli fiziksel öğelerdir.

Kent 1980’li hatta 2000’li yıllara kadar bu iki çekirdek mahallenin çevresinde saçaklanarak gelişmiştir. Bu dönemde gelişme alanındaki yapılar ilk örnekleri ile olan benzerliklerini zaman içinde yitirmiş olmakla birlikte kat yükseklikleri ve alan kullanımları aynı kalmıştır. Ancak kent 2000’li yıllarla birlikte Mardin-Batman yolu boyunca ve kuzey-güney doğrultusunda, gelişimini hızlandırmıştır. Bu dönemdeki gelişim sürecinde mekan, yörenin coğrafi ve yaşam kültürüne aykırı, özgün mimariyi reddeden, farklı, yüksek katlı (4-5 ve üstü) çok ailelik, betonarme binalardan oluşan apartmanlar şeklinde

gelişim göstermeye ve büyümeye başlamıştır. Mevcutta değişim ve gelişmenin bir göstergesi olarak, farklı mahallelerde farklı kültürlere rağmen, aynı yapılaşma biçimi hızlı bir şekilde devam etmektedir (Şekil 1a-c).

Özellikle 2000 yılı sonrasında gelişen mahallelerin yukarıda da değinildiği gibi yöreye özgü ve kültürel yapıyı yansıtan mimari ile hiçbir benzerliği bulunmamaktadır. Kentin 1980-2000 arasında gelişmeye başlayan alt bölgeleri fiziksel özellikleri açısından, büyük kentlerin çeperlerinde yasa dışı gelişen mahallelerle benzerirken, 2000 sonrası gelişmeye başlayan alt bölgeler ise daha yüksek katlı ve birkaç bloktan oluşan şiteler şeklindedir.

Göç

Göçün zaman ve mekan bileşenleri dünyanın her yerinde hemen hemen aynı olmasına karşın Üçüncü Dünya Ülkelerindeki göçü dünyanın diğer yerlerindeki göçten ayıran nokta gelişmişlik düzeyi, toplumsal ve kültürel bağlamın farklılığıdır.^[4] Bu ülkelerdeki göç kararlarının en önemli nedeni ekonomiktir. Ancak bunun yanında toplumsal, kültürel, politik ve çevresel etkenler de geçerli olmaktadır.

Türkiye açısından göç önemli bir olgudur. Yaşadığımız kentleşme sürecini göç olgusundan bağımsız olarak tanımlamak ve irdelemek olanaksızdır. Kentlerimizin hızlı ve kontrolsüz büyümesi hızlı ve kontrolsüz göçün bir sonucudur. Bugün de göç nedenleri farklılaşmakla birlikte devam etmekte ve kentlerin gelişiminde belirleyici rolünü sürdürmektedir.

Yapılan çalışmalarda Türkiye'deki iç göç genellikle üç ana dönem olarak tanımlanmaktadır. Bunlar 1950 öncesi göçler, 1950-1985 arası ve 1985 sonrası olarak belirlenmektedir Türkiye'de nüfusun önemli bir kısmı yer değiştirmiştir. Akşit^[5] 1950-85 dönemini göçler açısından irdelerken üç alt döneme ayırmaktadır; 1950-55 arası İstanbul, Ankara, İzmir gibi kentlerin yakın çevresindeki kırsal alanlardan bu kentlere doğru göçün meydana geldiği yıllar, 1965-70 yıllar arası Orta Anadolu ve Karadeniz kırsalından insanların büyük kentlere yöneldiği dönem ve son olarak da 1980-85 arası Doğu

ve Güneydoğu kırsalından büyük kentlere doğru gerçekleşen göç dönemi olarak tanımlanmaktadır. Bu üç alt dönem arasında sayıca en çok insanın göç ettiği yıllar 1980-85 yılları olarak ortaya çıkmaktadır. Bir diğer vurgulanması gereken nokta 1950-85 dönemindeki göçün sadece köyden kente değil kentten kente de meydana geldiğidir.^[6] 1985 yılına kadar olan tüm bu göçlerin nedenlerini ise şöyle sıralamak mümkündür;

a) İtici nedenler; tarıma yeni teknolojinin girişi, açığa çıkan nüfusun tarım dışında geçim imkanları arayarak kente veya bölge dışına göç etmesi, toprak yetersizliği ve yoğun nüfus artışından dolayı toprakların geçimi sağlayamaması, entansif tarıma geçiş, artan nüfusun kırsal alanlarda istihdamını olanaksız kılmış, kentsel alanların çekiciliğini artırmıştır.^[4]

b) İletici nedenler; kırsal alanlarda yaşam tarzının kısırlılığı (eğitim, kültür, eğlence açısından yoksunluk) haberleşme ve ulaşım imkanlarındaki gelişmeler köyden kente göçü etkilemektedir. Mal ve hizmet üretiminin ve değişiminin süreci iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle hızlanmıştır. Böylece nüfusun belirli merkezlerde toplanması zorunlu olmuştur.^[4]

c) Çekici nedenler; iş imkanları sağlayan sanayi ve hizmet kuruluşları genellikle kentlerde ya da onların çevresinde kurulmaktadır.^[4]

Terör; kaynağını 1980 öncesinden alan 1984 sonrası yeni bir boyut kazanan ve 1990'lı yıllarda tırmanışa geçen Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'ndeki terör olayları en başta burada yaşayan halkı tehdit eder olmuştur. Köy ve mezralardaki halk güvenlik nedeniyle şehre göç ederken, şehir merkezlerinde de terör örgütünün kepenk kapatma, haraç alma, lojistik destek arama gibi baskılarından ötürü giderek cansızlaşan ekonomik yapı bölge insanı için hayatı dayanılmaz hale getirmiştir. Bu noktada bir yandan köylerden bölgenin kent merkezlerine ve gelişmiş illerine doğru yoğun göç yaşanırken, bir yandan da daha yoğun olarak ülkenin diğer bölgelerine ve gelişmiş sanayi ve tarım yerleşmelerine de göç dalgası yönelmiştir.^[4]

Yukarıda sıralanan nedenlerle meydana gelen hızlı ve doğrudan göç ve bu göçün tanımladığı hızlı kentleşme öncelikle toplumsal ve ekonomik yapı sorunlarını doğurmuş, bu sorunlar kentsel yatırım ihtiyaçlarına yansarak ve ülke yerleşme deseninin kademelenmesini bozarak bölgeler arası dengesizliklerin artmasına neden olmuştur.

1985-90 Sonrası Köyden Kente Zorunlu Göç-Yerinden Olma; 1990 sonrası Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşanan yoğun göçün en önemli sebebi terör olayları nedeniyle bölgede uygulanan po-

Şekil 3. (a) Midyat konut dokusu. (b) Estel konut dokusu. (c) Estel - Midyat arası yeni gelişme alanları.^[3]

litikalar. Olağanüstü Hal Bölge Valiliği'nden açıklanan rakamlara göre, 1997 yılı Kasım ayında geri dönenler hariç, 378335 kişi bölgedeki köylerden göç etmiştir. Bunun yanı sıra yerleşim birimlerinin idari ya da askeri kararlarla boşaltılması, sistematik bir politika ve bir iç güvenlik yöntemi olarak uygulanmıştır. Bu ortamda yöre halkının maruz kaldığı baskılar da köyden kente ve özellikle başka bölgelerdeki kentlere göçün yaşanmasında büyük etken olmuştur.^[4] Olağanüstü Hal Kanunu doğrultusunda Diyarbakır, Hakkari, Siirt, Şırnak, Tunceli ve Van illeri 'Olağanüstü Hal Bölgesi'; Batman, Bingöl, Bitlis, Mardin ve Muş illeri de 'Olağanüstü Hal Bölgesi Mücavir Alanı' ilan edilmiştir. Özellikle 1990 yılından sonra bu bölgelerde yaşayan insanların karşı karşıya kaldıkları köy boşaltma uygulamaları ile 1990-1997 yılları arasında söz konusu bölgede 3211 köy boşaltılmış ve burada yaşayan nüfus göç ettirilmiştir. Zorunlu göçe maruz kalan insanlar bölgenin büyük kentlerine ve batı ve güney bölgelerdeki kentlere göç etmektedirler.^[4] Ülke içinde yerinden edinme ya da zorunlu göç olarak tanımlanan bu sürecin en belirgin özelliklerinden bir tanesi, söz konusu kişilerin kentsel mekana her türlü mülkten azade şekilde gelmiş olmalarıdır. Yerinden edilme sürecinde "mülksüzleşme" ekonomik olmasının yanı sıra sosyo-politik açıdan da önemli unsurlar içermektedir. 1990'lardan önceki göç hareketleri, ağırlıklı olarak ekonomik motivasyonlarla gerçekleştirilmişti ve kente yeni gelen göçmenlerin, kentsel yaşamda var olabilmek için sahip oldukları belirli bir sermaye birikimleri vardı. Ancak zorunlu göç sürecini belirleyen koşullar, yerinden edilen insanları sadece ekonomik anlamda dezavantajlı pozisyonlara yerleştirecek bir sermayesizlikle baş başa bırakmadı, aynı zamanda köksüzlük ve kaybolmuşluk hissine de uğrattı. Kentsel alanda yeni bir başlangıç yapmak için duyulan beşeri ya da kültürel sermaye kaynaklarından mahrum kalmak, en az kente ekonomik anlamda dezavantajlı pozisyonda varmak kadar belirleyici olmaktadır.^[6]

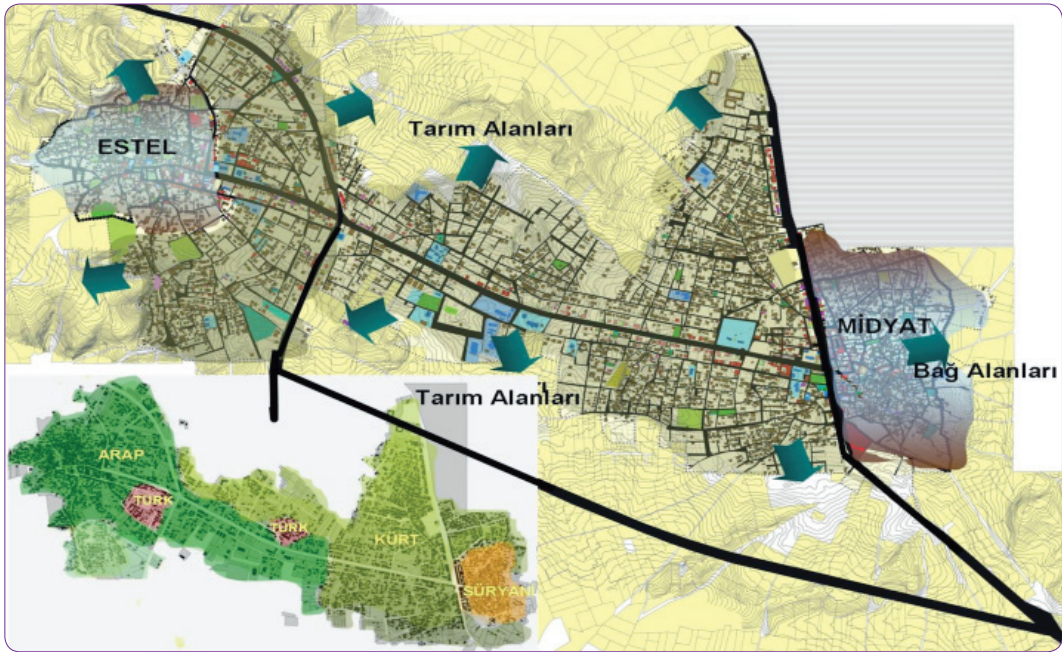
Midyat gerek 1990 öncesi ekonomik nedenlerle, gerekse 1990 sonrası zorunlu nedenlerle olsun her iki anlamda da göç alan ve göç veren bir yerleşme konumundadır. Özellikle 1980 ve 1990'lı yıllardan itibaren Midyat merkez yerleşmesi ve köyleri terör nedeniyle göç vermişlerdir. Terör ile birlikte, altyapı, eğitim ve ekonomik yapıdaki yetersizlikler, güvenlik, kan davaları, Midyat merkez ve çevre köy, ilçe ve illerdeki batıya olan göçü artırmıştır. Bu yaşanan göçün yarattığı en önemli sonuçlardan biri Midyat yerleşmesinin kimliğini oluşturan, en önemli toplumsal unsurlarından biri olan Süryani nüfusunun ülke dışına göç etmesidir. Bu göç Midyat'ın toplumsal bileşenlerinden belki de en önemlisini yitirmesini getirmiştir. Midyat merkez ile birlikte

nüfusunun tamamı veya çoğunluğu Süryani olan 10 adet köy, bazıları tamamen boşalacak şekilde göç vermiştir (Şekil 4). Midyat İlçesi genelinde 1985 verilerine göre 5477 olan Süryani nüfusu 2000 yılında 796 kişiye düşmüştür.^[3]

Süryanilerin yanı sıra bölgenin kültürel zenginliğinin bir başka önemli unsuru olan Yezidiler de bu bölgeden batıya ve ülke dışına göç etmişlerdir. Midyat bir yandan, kırsalından ve kent merkezinden göç verirken, bir yandan da hem kendi kırsalından hem de çevre yerleşmelerden göç almaktadır. Göçle gelen nüfusun bir bölümü Midyat'ın kırsalında özellikle Süryanilerin yurtdışına göç ederek boşalttığı köylere yerleşirken, bir bölümü de kent merkezine yerleşmişlerdir. Midyat'ta etnik yapı aynı zamanda ekonomik yapının ve toplumsal sınıfların da belirleyicisi durumundadır. Etnik yapının mekansal dağılımı irdelendiğinde; Midyat (merkez) mahallesinin Süryani nüfusun; Estel (merkez) mahallesinin de Arap nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölge olma özellikleri korunmaktadır. Öte yandan Arap nüfus sayıca Estel merkezden dışa doğru ve Mardin-Batman yolu boyunca doğuya doğru yerleşmiş durumdadırlar (Şekil 5). Kürt nüfus ise Mardin-Batman yolu batısından itibaren doğuya, kuzeye ve güneye doğru gelişen mahallelerde yerleşmiş görülmektedir.^[3] Etnik yapı ve kentsel büyüme ilişkilendirildiğinde ise, Midyat'ta Süryani'lerin boşalttığı alanlara kısa sürede, göçle gelen Kürt nüfusun yerleşmeye başladığı görülmektedir. Fakat bu süreçte Süryaniler mülkiyetlerini devretmedikleri için Kürtler bu bölgelerde kiracı veya işgalci olarak kalmışlardır. Estel'de ise etnik yapı pek fazla değişmemiş, ağırlıklı Arapların yaşadığı bölge olmuştur. Ancak, Estel'in geleneksel dokusunu çevreleyen saçaklanmış bölgelerde de Kürt nüfus artmaya başlamıştır. Etnik yapının bu mekansal dağılımına bağlı olarak; Süryanilerin 1950 öncesinin yöreye özgü mimarisine sa-

Şekil 4. Doğançay köyü: Süryani'lerin göç etmesiyle boşalan ve kürt ailelerin yerleştiği köylerden biridir.^[3]

Şekil 5. Midyat arazi kullanım ve etnik grupların mekansal dağılımı.^[3]

hip yapılarının var olduğu tarihi bölge içinde kaldıkları; Arapların eski Estel'de varlıklarını sürdürürken apartmanlaşmış yeni gelişme alanlarını da tercih ettikleri, Kürtlerin ise geleneksel dokuların dışında 1980 sonrasında çarpık, sağlıksız ve hızlı gelişen yeni konut bölgelerine yerleştikleri görülmektedir.

Sonuç olarak Midyat'ta yaşanan göç Midyat'ın etnik yapısını ve bu etnik grupların mekandaki dağılımlarını farklılaştırmış ve değiştirmiştir. Midyat kentinin tarihi dokusundaki mekanların özgünlüğünün temelinde yerleşmeyi kuran toplumların kültürleri bulunmaktadır. Bu toplumsal yapının değişmesi kentin mekansal yapısının değişmesinin temel belirleyicilerinden biridir. Kentin önemli toplumsal gruplarından biri olan Arap nüfus varlığını sürdürmektedir ve kentteki mevcut nüfusun yaklaşık %40'ını oluşturmaktadır. Ancak Süryani nüfus oranı %3'e düşmüştür. Süryani'lerin geçmiş ve bugünkü ekonomik yapıları, sektörel durumları dikkate alınırsa; genellikle taş işçiliğinde ustalaşmış, telkari zanaatını bilen, ticaretle uğraşan bir sınıf olarak tanımlanmaktadır. Süryani nüfusun Midyat dışına göç etmesi ve Midyat'ın aldığı göçün ise genellikle tarımla uğraşan Kürt kökenli kırsal nüfus olması kentin ekonomik, toplumsal yapısı kadar kentin fizik mekanındaki gelişmelerin de belirleyicisi olmuştur.

Kültür, Tüketim Kültürü ve Modernleşme

Bulunduğu coğrafyaya, içinde barındırdığı insan-insan, insan-doğa, insan-dünya, yine insan ile somutlaşan geçmiş-şimdi-gelecek ilişkisine göre kent her dö-

nemde farklı özelliklerle ortaya çıkar. Her kent belli kimlik özelliklerle kültürü yaratır, barındırır; kültürü ve kültürün ürünü olarak kendisi olur; başka bir anlatımla, kentle kültür arasındaki ilişki o kentin kimliğini kurar ya da oluşturur. Kent, ne türden olursa olsun, kültürün yaratıldığı, saklandığı ya da saklanamadığı, değerli bulunduğu ya da bulunmadığı, anlaşıldığı ya da anlaşılamadığı, yozlaştırıldığı ve yıkıma şiddete uğratıldığı bir ortamdır.^[7]

İnsan gereksinimleriyle kültürün yaratılması arasında farklı boyutlarda somutlaşan bir ilişkiden söz edilebilir. Her kültür ögesi, her kültürel yapı temelde herhangi bir insan gereksinimine yanıt vermektedir. Kültür öğeleriyle insan gereksinimleri arasında bir koşutluk vardır. Kentlerin yapılanması ile bireyin öneminin artması ve bu çerçevede ortaya çıkan gereksinimler, kentlerin yeniden yapılanmalarında hatta modern kentlerin doğuşunda birincil derecede etkilidir. Başka bir deyişle kentlerin belirgin kimlik özellikler kazanmalarıyla, bireyin öne çıkışı arasındaki koşutluk, dikkat çekecek düzeydedir.^[7]

Kent kimliğini, kent kültürünü oluşturmada insan ögesinin ne yapması, neleri dikkate alması gerekmektedir? Salt gereksinimlerin kısıktırmasıyla kararlar alan, seçimlerde bulunan, hareket eden kent sakinleri olsa olsa kentin “yeni” kimliğini, kentin “yeni” kültürünü yaratabilirler; ancak bu bireylerin karar verici de olsalar, kent kimliğini, kent kültürünü oluşturmaları mümkün değildir.^[7]

Günümüzde kentler ve kentin kültürü giderek özelliğini ve özgünlüğünü yitirmekte bir anlamda da kimiksizleşmektedir. Kentlerin her türlü etkiye açık olması, giderek daha fazla genişlemesi büyümesi, insani ve evrensel değerlerin göz ardı edilerek sözde gereksinimlerin karşılandığı, tüketimin giderek arttığı küresel mekanlar haline gelmesiyle bu kimiksizleşme artmaktadır.

Kentte yaşayanların giderek artan gereksinimleri ve bu gereksinimlerini karşılamaya yönelik giderek artan tüketimleri özellikle gelişmekte olan ülkelerin modernleşme sürecinde önemli rol oynamış ve oynamaktadır. Batılı üretim ve tüketim tarzlarının benimsenmesi ile birlikte gündelik hayat üzerinden batılılaşmanın sosyalleşmesi ve küreselleşmesi gerçekleştirilmiştir.^[8]

1980 sonrasında ülkemizde her bakımdan liberalleşme ve batılılaşma dönemi başlamıştır. Bundan önceki dönemde devlet tarafından batılılaşma, daha dar alana sıkıştırılırken, bu dönemle birlikte toplum bireyleri, batılılaşmanın ekonomik imkanlarına daha fazla sahip olmuşlardır. Siyaset ve devlet tarafından toplumun batılılaşmasına karşı, ekonomi ve toplum bireyleri tarafından “çağın bir gereği” olarak batılılaşma süreci yaşanmış ve yaşanmaktadır. Batılılaşmada toplum devleti aşmış ve geride bırakmıştır.^[8] Bu durum toplumsal ve kültürel bütünlüğün zedelenmesi özgün kimliklerin yitirilmesi bağlamında önemli sorunlara neden olmaktadır. Kültür, tüketim kültürü ve batılılaşma kavramsal irdelemeleri, Midyat’taki değişim sürecinin farklı bir boyutunu ortaya çıkarmaktadır. Buraya kadar yapılan incelemeler kentleşme ve göç ilişkisinin sonuçlarını tartışırken, kültür, tüketim ve batılılaşma kavramları temelde bireyin yani insanın değişen gereksinim ve tercihlerinin kente olan etkisini yansıtmaktadır.

Midyat’ta ve benzeri pek çok kentte göçün kentin toplumsal yapısını değiştirdiği ve bu değişimin de kent-

sel mekanları farklılaştırdığı yadsınamaz bir gerçektir. Ancak süreç içerisinde insan da değişmiştir. İnsan’ın gereksinimleri ve gereksinimleri karşılama isteği artmış ve tercihleri de farklılaşmıştır.^[9,10]

Midyat’ta yaşayan insan; tek ailelik geleneksel konutlar yerine, çok katlı apartmanlardan oluşan sitelerde yaşamayı, bu apartman dairelerinde karasal iklimin dezavantajlarından kurtulmak için büyük kentlerde olduğu gibi klima kullanmayı, bakkal ve pazar yerine, yine büyük kentlerdeki zincir marketleri andıran marketlerden alışveriş etmeyi (Şekil 6), geleneksel zanaatları olan kendi ürettikleri telkari yerine Tayvan’dan ithal edilen telkariyi satmayı tercih etmektedirler.

Tercihler artık o kadar farklılaşmıştır ki, 2000’li yılların başında terör olaylarının azalmasıyla göç ettikleri Avrupa ülkelerinden geri dönen Süryani aileler bile bırakıp gittikleri “eski” evlerine değil, lüks ve gösterişli villalar olarak “yeni” inşa ettikleri evlerine yerleşmektedirler (Şekil 7).

Planlama Kurumu ve Yasal Mevzuat

Kentsel mekanların giderek daha fazla birbirlerine benzemesi, kentlerin benzer mekanlara sahip olmasının nedenleri kentleşme, göç ve kültür olgularıyla irdelendikten sonra, planlama kurum ve yasal sistemin bu konuya etkisi üzerinde durulacaktır.

Türkiye için toplumsal, ekonomik ve siyasal boyutta bir kırılma noktası olan 1980 yılı planlama kurumu açısından da bir dönüm noktasıdır. Bu dönemde yürürlüğe giren yeni imar yasası ve mevzuatı ile plan yapma ve yaptırma yetkisi merkezi yönetimden yerel yönetimlere verilerek yetki devrinin en büyük ve en önemli adımı atılmıştır. Bu yetki devrine günümüzde de pek çok kamu kurumuna plan yapma ve yaptırma yetkisi verilerek devam edilmektedir.

Şekil 6. Midyat’ta bir market.^[3]

Şekil 7. Elbeğendi köyü: Geriye göç eden Süryanilerin “yeni” konutları.^[3]

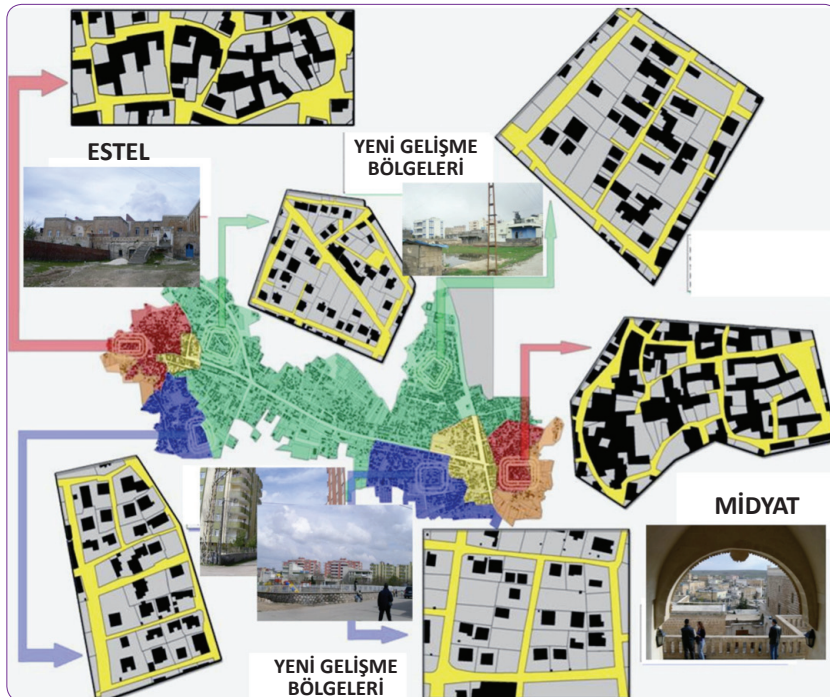
3194 sayılı imar yasası plan yapma ve yaptırma yetkisini yerel yönetimlere devretmesinin birkaç olumlu etkisi bulunmaktadır. Bunlardan bazıları; Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nın tek yetkili kurum olması nedeniyle planın yapılması ve onaylanması sürecinde yaşanan zaman kayıpları en aza inecektir. İkinci olarak yerleşmelerin sorunları yerelde ve sorunlara, çözümlere hakim olan yönetimler ve teknik ekipler tarafından çözülecektir. Üçüncü olarak ise, yerelde üretilecek bir planın yerleşmeye özgü nitelikleri daha doğru değerlendirerek kentin tek tipleşmesi/aynışması tehlikesinin giderileceğidir.

Yerelde üretilecek planların evrensel planlama ilkele-ri ile yerele özgü nitelikleri değerlendirerek, yerleşmeye özel çözümler üretebileceği doğru bir yaklaşım olmakla birlikte, bu güne kadar yerel yönetimler tarafından gerçekleştirilen planlama çalışmalarının istenilen noktaya ulaşmadığı, kentlerin mevcut durumlarıyla son derece net olarak ortadadır.^[11] Öncelikle kentin planının yerel yönetimler tarafından yaptırılması veya yapılabilmesi için plancı bir ekibe gereksinim duyulmaktadır. Ancak ülke koşulları dikkate alındığında; değil küçük yerleşmelerde pek çok il merkezinde dahi teknik eleman yoksunluğu yaşanmaktadır. Sonuçta yine büyükşehirler dışında kalan yerleşmelerin planları yine belli sayıdaki planlama ekipleri tarafından yapılmaktadır. Tek tipleşme tehlikesi ise planlama kurumu ve yasal mevzuat açısından çözülememiş bir sorundur. Çünkü yasal

mevzuatın tanımladığı yapı imar düzenleri tek tipleşme ve aynışmayı beraberinde getiren bir sistemdir. Kanun ve yönetmelikler çerçevesinde tanımlanan yapı imar düzenleri yapılaşmayı son derece kısıtlayıcı, tanımlayıcı kuralları yerleşme farkı gözetmeksizin belirlemektedir.

Midyat, planlama süreci açısından incelendiğinde ise; 2002 onaylı 1/5000 ölçekli nazım imar planı ve 1/1000 ölçekli uygulama imar planı bulunmaktadır. Ancak bu planlar kentin doğu ve batısında yer alan geleneksel dokuya sahip kentsel sit alanlarını kapsamamaktadır. Midyat sit alanlarına yönelik uygulamaları tanımlayacak olan koruma amaçlı imar planı ise 2007 yılında henüz tamamlanmamıştı. Midyat nazım imar planı kararlarıyla kentsel sit alanları dışında kalan tüm yerleşilebilir alanlar imara açılmıştır ve yukarıda da değinildiği gibi yönetmelikte tanımlanan yapı imar düzenleri kapsamında yapılaşma koşullarını tanımlanarak geleneksel dokunun özellikleri göz ardı edilmiştir (Şekil 8, Şekil 9). Midyat kent bütünü içinde plan hiyerarşisi bakımından iki farklı plan tipi, iki farklı strateji ve plan kararıyla, kent biçimlendirilmeye çalışılmaktadır. Kent bu iki farklı plan kararlarıyla gelişirken, planlar, kentin özgünlük-kimlik ve çok kültürlülük özelliğini korumak ve sürdürülebilirliğini sağlamaktan uzak bir kentsel gelişimi yönlendirmekte, kent makroformunun da belirleyicisi olmaktadır.

Plan yapma ve yaptırma yetkisinin özellikle 2000'li yıllardan itibaren daha da çok sayıda farklı kamu ku-

Şekil 8. Midyat kentsel alanı doku örnekleri.^[3]

leşme sürecinde uluslararası sermayeyi çekmeye çalışan büyük kentlerde bu amaçla yapılan yatırımlar bir yandan bu kentleri dünyadaki diğer kentlerden kopyalanan mekanlarla doldururken bir yandan da diğer küçük ölçekli kentler için örnek oluşturmaktadır.

Göç geçmişte ve günümüzde ülkemizdeki kentleşme sürecinin en temel belirleyicisi olmuştur. Göçle gelen nüfusun toplumsal, ekonomik ve kültürel yapısının gelen kentle uyumlaması ve/veya çatışmasının etkileri kentsel mekanın yeniden üretilmesini beraberinde getirmektedir. Midyat özelinde bu durumu somutlaştırdığımızda Süryani nüfus ile Kürt nüfusun farklı özelliklerinin mekanları da farklılaştırdığını ifade edebiliriz.

Gelişen ve değişen dünyada insan da değişim geçirmektedir. Bireylerin değişen tüketim alışkanlıkları ve gereksinimleri tercihlerine de yansımaktadır. Midyat'ta insanlar artık taş evler yerine apartman dairesinde yaşamayı, taş evlerin doğal klimalı ortamı yerine, apartman dairelerinde klima kullanmayı tercih etmektedirler. Gelişen teknolojiye koşut olarak gelişen iletişim araçları ise, insanın değişen tercihlerinin birbirine benzermesini aynışmasını yaratırken, dünyanın farklı yerlerindeki insanların kente dair tercihlerinin aynı olması, aynı kentsel mekanların üretilmesine yol açmaktadır.

Ülkemizdeki planlama kurumu ve yasal mevzuat da sıradan ve aynışmış mekanların üretilmesi ve hatta özgün mekanların yok edilmesine yol açan bir yapıya sahiptir. Organik sokak dokusuna sahip Midyat'ta gelişme alanları için yapılan planda ızgara sistemli ulaşım şeması benimsenmektedir. Bu durum sadece Midyat'a özgü değildir. Yasada tanımlanan yapı-imar düzenleri kullanılan pek çok imar planı ile ülkemizdeki organik kent dokusuna sahip kentlerde tip imar yönetmeliğine dayalı tek-tip kentler ortaya çıkmaktadır.

TOKİ vb. kurumlara verilen plan yapma yetkisinin planlama açısından pek çok sakıncası bulunmaktadır. Ancak bu yazı kapsamında öncelikle vurgulanması ve işaret edilmesi gereken konu TOKİ'nin İstanbul, Çanakkale, Ankara ya da Midyat, yerleşme farkı gözetmesizin yaptığı uygulamalardır. Bunların hemen hemen hepsinde aynı plan tipi, aynı yükseklik, aynı vaziyet planı kullanılmaktadır. Bu durum ne yazık ki devlet eliy-

le gerçekleştirilen tek tipleştirmenin, aynış(tır)manın en hızlı ve yasal olanıdır.

Sonuç olarak, kentsel rant, tüketim normları, kentlerle bağdaşmayan planlama süreci ve plan kararları doğayı, kültürel yaşam biçimini ve değerleri yok ederek aynışmış, tek tip mekanların belirleyicisi olmaktadır.

Kaynaklar

1. Harvey, D., (1996), Postmodernliğin durumu. Metis Yayınları; ISBN 975-342-162-1.
2. Şengül, T., (2001), Kentsel çelişki ve siyaset kapitalist kentleşme süreçleri üzerine yazılar, Arayışlar, Tartışmalar, Deneyimler Dizisi: 6. Dünya Yerel Yönetimler ve Demokrasi Akademisi (WALD) yayınıdır; ISBN 975-7237-17-5.
3. Gül, Y.A., Sel, D.B., Sönmez, Ö., Özbakır, A., Seçilmişler T., Kurtarır, E., (2007); Midyat sosyal-ekonomik ve fiziksel çözümleme çalışması, Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü 2007/2008 yılı Planlama IV –V- VI Raporları (çoğaltma).
4. Ersoy, M., Şengül, T., (2002), Kente göç ve yoksulluk Diyarbakır örneği. ODTÜ Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Anabilim Dalı 2001 Yılı Stüdyo Çalışması; Ankara: Kasım, Yayın No: 6.
5. Akşit, B., (1998), İçgöçlerin nesnel ve öznel toplumsal tarihi üzerine, Türkiye'de İç Göç, Konferans, 6-7 Haziran 1997, Tarih Vakfı, İstanbul: 1998, ISBN 975-7306-31-2.
6. Kaya, A., Işık, E.I., Şahin, B., Elmas, E., Çağlayan, B., Aksoy, P., Velioglu, Ş., (2009), Türkiye'de iç göçler bütünleşme mi geri dönüş mü? İstanbul Diyarbakır Mersin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 246, göç çalışmaları 11, ISBN 978-605-399-092-5, İstanbul.
7. Çotuksöken, B., (2009), Kent, kimlik ve kültür. Yerel Yönetimler Sempozyumu, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi, Yıldız Teknik Üniversitesi Oditoryumu, İstanbul, 06.02.2009.
8. Orçan, M., (2004), Osmanlı'dan günümüze modern Tüketim kültürü. Harf Eğitim Yayıncılığı; ISBN 978-975-6048-35-1.
9. Ayata, S., (2002), Yeni orta sınıf ve uydu kent yaşamı. Kültür Fragmanları, Türkiye'de Gündelik Hayat, Deniz Kandiyoti ve Ayşe Saktanber (hazırlayanlar), Metis Yayınları; ISBN 975-342-442-6.
10. Harvey, D., (2002), Sınıfsal yapı ve mekansal farklılaşma, 20. Yüzyıl Kenti Duru, B., Alkan, A. (Derleme ve Çeviri), İmge Kitabevi, ISBN 975-533-348-7.
11. Harvey, D., (2002), Toplumsal adalet, postmodernizm ve kent, 20. Yüzyıl Kenti Duru, B., Alkan, A., (Derleme ve Çeviri), İmge Kitabevi, ISBN 975-533-348-7.